

Na Kreta is Lesbos het grootste Griekse eiland. Het ligt op ongeveer 8 kilometer ten noordwesten van de Turkse kust. Het eiland heeft een afmeting van ongeveer 70x 45 kilometer en heeft twee vrij grote baaien (Kalloni en Geras genaamd) die zijn ontstaan als gevolg van vulkanische activiteit.

Het eiland heeft zo'n 80.000 inwoners. Het kent geen grote industriële activiteiten. De inkomsten zijn voornamelijk afkomstig van visserij, kleinschalige landbouw, schapen en geiten. Toerisme is eveneens een inkomstenbron maar niet groot-schalig van karakter. Wat betreft de infrastructuur zijn de wegen op het eiland hooguit tweebaans en soms slecht onderhouden.

Landschap- en klimaatgegevens

Relatief lage bergen vind je in het noordwesten en zuidoosten van het eiland. De hoogste top (968 meter boven zeeniveau) ligt op het zuidoostelijk deel van het eiland. Voor het overige is sprake van heuvels en laagvlakten. Op sommige delen van het eiland is het landschap kaal en geeft het een verlaten indruk. Op andere locaties daarentegen is sprake van weelderige begroeiing, veelal bestaande uit pijnboom- en eikenbossen met struikachtige ondergroei. Gesubsidieerd door de EU worden op het eiland ook zo'n 11 miljoen olijfbomen in stand gehouden.

Het eiland is relatief rijk aan 'wetlands', rivieren, meertjes en poelen. Met name in het voorjaar is

*Martin Edelman, Mozartstraat 89, 2992 RE Barendrecht
Ronald Frank, Atalanta 71, 3225 CA Hellevoetsluis
Foto's van de auteurs*

Herpetologische waarnemingen op **LESBOS** *(Griekenland)*

Een korte beschrijving van waargenomen reptielen, amfibieën, schorpioenen, duizendpoten en spinnen tijdens een natuurreis van 28 april tot en met 5 mei 2006 op het eiland Lesbos.

daar water in te vinden. In de periode dat wij op het eiland waren was het klimaat gunstig voor inventarisatie van reptielen en amfibieën maar niet optimaal mooi. Soms was het zwaar bewolkt dan weer licht bewolkt, afgewisseld met zonneschijn. De temperatuur kwam 's nachts niet boven de 13/14 graden Celsius. Met name tegen de avond en 's nachts kon het stormachtig waaien. Overdag werd gemiddeld ongeveer 18 graden Celsius gehaald, met incidenteel uitschieters naar ruim 20 graden Celsius.

Waarnemingen

Vanuit Molivos op het noordoostelijk deel van het eiland, waar we waren ondergebracht in een hotel,

zijn tochten ondernomen over meer dan de helft van het eiland.

De bestemmingen zijn vooraf op hoofdlijnen bepaald maar waren in principe flexibel invulbaar. Vertrek was rond 08.00 uur 's ochtends, terugkeer in het hotel lag veelal rond 19.00/19.30 uur. Het betrof dus vrij intensieve zoekdagen. Vrijwel op elke plaats die we hebben bezocht zijn meer of minder waarnemingen gedaan. Het is niet met zekerheid aan te geven waar dat aan lag. Mogelijk dat de relatief lage temperatuur en het ontbreken van overvloedige zonneschijn een rol hebben gespeeld. Het kan ook zijn dat plaatselijk meer dieren voorkomen.

Pagina 4/5: *Ophisops elegans*, berggebied tussen Filia en Skalohori. Boven: *Bufo viridis*. Noordkant Sigri 29 april 2006 (dag 2).

De waarnemingen zijn zowel gedaan onder stenen als in het open veld. *Lacerta trilineata*, *Dolichophis caspius*, *Platyceps najadum*, *Ophisops elegans*, *Natrix natrix persa*, *Natrix tessellata*, *Malpolon monspessulanus*, *Laudakia stellio*, *Ophisaurus apodus* en *Vipera xanthina* zijn voornamelijk in het open veld aangetroffen.

Onderstaand een korte beschouwing per dag.

Dag1

Op weg van het vliegveld naar het hotel is nabij Messa een korte stop gemaakt bij een wetlandgebied. Ter plaatse zijn een juveniele *Dolichophis caspius*, een *Testudo graeca* en enkele *Ophisops elegans* aangetroffen. Een valse weduwe (*Steatodea paykulliana*) en enkele *Mesobuthus gibbosus* zijn gevonden onder stenen.

Vervolgens is tijdens een korte verkenningstocht nabij de kust (in de richting van Loutra Evthalous) een helling onderzocht met lage struikachtige begroeiing en veel stenen. Onder de stenen zijn vier *Typhlops vermicularis* gevonden, ongeveer vijftien *Mesobuthus gibbosus*, zo'n tien *Scolopendra cingulata* (duizendpoot) en één *Steatodea paykulliana*.

Aansluitend zijn we doorgereden naar de heuvels

bij Mavros Lofos. De begroeiing daar bestond hoofdzakelijk uit lage stuikjes met daartussen open plekken met veel stenen. Op deze plek is één *Typhlops vermicularis* waargenomen evenals zo'n dertig *Mesobuthus gibbosus*.

Dag 2

Dag 2 was grotendeels koel en bewolkt. We maakten een tussenstop bij Skalohori waar een meertje langs de weg lag waarin ongeveer vijf exemplaren van *Mauremys rivulata* en groene kikkers zijn waargenomen.

Onderweg naar het versteende woud bij het oversteken van een brug over de rivier Voulgaris nabij Andissa maakten we een tussenstop. Hier zagen we circa vijftig zwemmende en op de oever rustende exemplaren *Mauremys rivulata* (beekschildpad).

Het gebergte van Apolithomeno Dasos, waar het versteende woud zich bevindt, was de volgende bestemming. Behoudens een dode *Ophisaurus apodus* op het wegdek en hier en daar een *Mesobuthus gibbosus* en een *Scolopendra cingulata* onder stenen is verder niets waargenomen.

De volgende bestemming was Sigri aan de noordwestkust van het eiland. Bij nadering van de kust trad een weersverbetering in. Nabij Sigri zijn

diverse *Ophisops elegans*, diverse *Steatodea paykulliana*, *Mesobuthus gibbosus* en *Scolopendra cingulata* gevonden. Iets ten noorden van Sigri troffen we een *Bufo viridis* in droog zand onder een steen. Niet ver van deze locatie lag een heuveltje waar de aanwezigheid van *Ophisaurus apodus*, *Ophisops elegans*, *Lacerta trilineata*, *Typhlops vermicularis*, *Testudo graeca*, *Dolichophis caspius* en *Vipera xanthina* is vastgesteld.

Dag 3

Een moerasgebied ten oosten van Skala Kallonis was de eerste bestemming van deze dag. Hier zijn diverse *Testudo graeca*, *Bufo viridis*, een slangen-huid en diverse *Mauremys rivulata* aangetroffen.

De tocht is voortgezet naar de Tsiknias rivier, ten noordoosten van Arisvi. Hier zijn veel grote groene kikkers, *Ophisaurus apodus*, diverse *Typhlops vermicularis*, *Lacerta trilineata* en honderden kikervissen geobserveerd.

Deze dag werd besloten met het doorzoeken van een olijfboomgaard nabij Messa. Er is een grote, bijtgrage *Dolichophis caspius* gevangen (en vrijgelaten) en er zijn enkele *Ophisops elegans* waargenomen.

Dag 4

De Potamia rivier, ten westen van Kerami, was de eerste bestemming van dag 4. De oostoever van dit riviertje was dicht begroeid. Olijfboomgaarden karakteriseerden de westzijde. Op een deel van de westoever lag ook een opgeworpen aarden wal met daarop aanwezig een struikachtige kruidenbegroeiing met veel stenen. Nabij deze aarden wal en de Potamia rivier in het algemeen is de aanwezigheid van *Eryx jaculus* (zandboa), *Eirenis modestus* (maskerdwergslang), *Natrix n. persa*, *Natrix tessellata*, *Typhlops vermicularis*, *Ophisops elegans*, *Lacerta trilineata*, groene kikkers, *Hyla arborea*, diverse *Testudo graeca* en drie *Mauremys rivulata*, evenals *Mesobuthus gibbosus*, *Scolopendra cingulata* en *Steatodea paykulliana* vastgesteld.

De laatste bestemming van die dag was het haven-tje van Apothikes waar *Platycephalus najadum*, *Lacerta trilineata*, *Ophisops elegans* en *Natrix n. persa* aanwezig bleken.

Dag 5

De enige dag die volledig onbewolkt en betrekkelijk warm was begon met een tocht naar de bergen

Typhlops vermicularis, Slanke wormslang. Rivier Tsiknias 30 april 2006 (dag 3)

Dolichophis caspius, olijfgaard westelijk van driesprong Messa 30 april (dag 3)

Onder: Potamiarivier, 1 mei 2006 (dag 4). Rechterpagina: *Lacerta trilineata*, inland lake ten westen van Kalloni, 3 mei (dag 6).

Waargenomen reptielen, amfibieën, schorpioenen, spinnen en duizendpoten

Soort	Benaming	Locatie	
Hagedissen	<i>Ophisops elegans</i> , Slangenooghagedis (100+)	vrijwel alle locaties	
	<i>Lacerta trilineata</i> , Reuzensmaragdhagedis (40+)	A, E, F, G, H, P	
	<i>Laudakia stellio</i> , Hardoen (circa 25)	F, R	
	<i>Ophisaurus apodus</i> , Scheltopusik (10)	C, D, F, G, H, L	
	<i>Hemidactylus turcicus</i> , Turkse gekko, Tjitjak (1)	I	
	<i>Ablepharus kitaibelii</i> , Johanniskink, Slangenoogskink (2)	H, Q	
Schildpadden	<i>Testudo graeca</i> , Moorse landschildpad (circa 40)	E, F, G, H, J, P	
	<i>Mauremys rivulata</i> , Balkanbeekschildpad (300+)	D, E, F, G, H, J, N, O	
	<i>Emys orbicularis</i> , Europese moerasschildpad (1)	D	
	<i>Caretta caretta</i> , Onechte karetschildpad (1 dood)	L	
Slangen	<i>Thyphlops vermicularis</i> , Slanke wormslang (50+)	C, D, E, F, G, H, K, M	
	<i>Natrix natrix.persa</i> , Perzische ringslang (4)	A, D, E, F, H, P	
	<i>Natrix tessellata</i> , Dobbelsteenslang (2)	A, D, E,	
	<i>Malpolon monspessulanus</i> , hagedisslang (5)	A, D, F	
	<i>Ereinis modestus</i> , maskerdwergslang (3)	D, E, F	
	<i>Coluber najadum</i> , slanke toornslang (4)	A, D, P	
	<i>Coluber caspius</i> , Kaspische toornslang (4)	B, G, J	
	<i>Vipera xanthina</i> , Klein-Aziatische adder (2)	D, G	
	<i>Eryx jaculus</i> , Zandboa (3)	E, F	
Kikkers en padden	<i>Hyla arborea</i> , Boomkikker (10+)	C, D, E	
	<i>Hyla savignyi</i> , Turkse boomkikker? (1)	D	
	<i>Bufo viridis</i> , Groene pad (10)	E, G, S	
	<i>Rana bedriagae</i> (waarschijnlijk), Kleinaziatische kikker (100+)	A, C, E, N, R	
	<i>Pelobates syriacus</i> (larven)	H	
Schorpioenen	<i>Mesobuthus gibbosus</i> (100+)	vrijwel alle locaties	
Spinnen	<i>Steatodea paykulliana</i> , Valse weduwe (circa 10)	E, G, J, K, L	
	<i>Eresus sandaliatus</i> , Lentevuurspin (1)	M	
	<i>Eusparassus walckenaeri</i> , Reuzenkrabspin (1)	F	
Duizendpoten	<i>Scolopendra cingulata</i> (100+)	E, G, K, L, R	
A	Skoutaros, Xyrolimni	K	Loutra Evthalous
B	Kalloni	L	Apolithomeno Dasos
C	Arisvi, rivier Tsiknias	M	Mavros Lofos
D	Binnenmeer (Inland Lake), Kalloni	N	Skalohori
E	Kerami, rivier Potamia	O	rivier Voulgaris, nabij Andissa
F	Kalloni, rivier Milopotamos	P	Apothikes
G	Sigri	Q	omgeving Parakila
H	Filia Skalohori	R	Skala Sikamineas
I	Molivos/Mithimna	S	moerasgebied nabij Skala Kallonis
J	Messa		

Potamiarivier 1 mei 2006 (dag 4). Boven: *Natrix natrix persa*; onder: *Eryx jaculus*

van Xyrolimni, ten noorden van Skoutaros. *Natrix n. persa*, een dode volwassen *Malpolon monspessulanus*, *Platycephalus najadum*, *Mauremys rivulata*, diverse *Lacerta trilineata* en *Ophisops elegans* zijn waargenomen.

Vervolgens is het kustgebied nabij Skala Sikamineas bezocht: *Laudakia stellio*, een dode *Caretta caretta* (onechte karetschildpad) aan het strand, diverse *Ophisops elegans*, *Lacerta trilineata*, groene kikkers, *Mesobuthus gibbosus*, *Scolopendra cingulata* en *Steatodea paykulliana* bleken ter plaatse aanwezig.

De dag is afgesloten met een bezoek aan de bergen van Xyro Limni. Slechts *Ophisops elegans*, *Lacerta trilineata* en *Mesobuthus gibbosus* zijn waargenomen in moeilijk begaanbaar terrein met een ruige begroeiing van struiken en bomen.

Dag 6

Deze dag was de Milopotamos rivier ten oosten van Kalloni onze bestemming. Behalve de rivier onderzochten we ook het naastgelegen kustgebied.

We vonden *Eryx jaculus*, *Typhlops vermicularis*, *Eirenis modestus* (juveniel), *Laudakia stellio*, *Lacerta trilineata*, *Mauremys rivulata*, *Malpolon monspessulanus* en *Testudo graeca*.

Vervolgens zijn naar een binnenmeer ten westen van Kalloni afgereisd. Bij het oostelijk deel daarvan zijn honderden *Mauremys rivulata*, één met zekerheid geïdentificeerde *Emys orbicularis* (Europese moerasschildpad), *Lacerta trilineata*, *Ophisops elegans*, *Malpolon monspessulanus*, een dode *Dolichophis caspius*, *Laudakia stellio*, *Eirenis modestus* (met een vaag masker), circa drie schil-

den van *Mauremys rivulata* op een opgedroogde vlakke, *Natrix n. persa*, *Natrix tessellata* aangetroffen.

's Avonds werd, ondanks de stormachtige wind en lage temperatuur, door drie deelnemers een muurtje geïnspecteerd op een kilometer van het hotel waarbij een *Hemidactylus turcicus* (Turkse gekko) is waargenomen.

Dag 7

Gezien de grote hoeveelheid waarnemingen is op de laatste vakantiedag opnieuw het binnenmeer van dag 6 bezocht. Dit keer hebben we het westelijk deel onderzocht.

We troffen een fors exemplaar van *Vipera xanthina* in een braamstruik, *Natrix n. persa* en *Ophisaurus apodus*. Voorts zijn *Lacerta trilineata* en *Testudo*

graeca gezien.

Met een bezoek aan het berggebied Filia Skalahori sloten we de dag af. Dit bezoek had een speciale bedoeling omdat het namelijk de laatste mogelijkheid was om de aanwezigheid van *Podarcis erhardii* op Lesbos vast te kunnen stellen. De aanwezigheid van laatstgenoemde is niet bevestigd. Wel zijn *Lacerta trilineata* en *Ophisops elegans*, *Typhlops vermicularis* en larven van *Pelobates syriacus* (Syrische knoflookpad) aangetroffen evenals diverse *Testudo graeca*, *Natrix n. persa*, *Ophisaurus apodus* en *Ophisops elegans*.

In de tabel op pagina 10 is een en ander nog eens samengevat. Onderaan de tabel is de verklaring van de door letters gecodeerde locaties weergegeven.

Conclusie

Ondanks het tegenvallende weer is de zoektocht op Lesbos succesvol geweest. Er zijn veel soorten waargenomen, soms in onvoorstelbare hoeveelheden.

De groene kikkers, die we op Lesbos tegengekomen zijn, waren zeer gevarieerd in vorm, kleur en tekening. Mogelijk zijn ze allemaal van de soort *Rana bedriagae* (Klein-aziatische kikker). Het is ook mogelijk dat deze groene kikker behoort tot een nog nader te specificeren soort die uitsluitend op Lesbos en aangrenzende eilanden voorkomt.

Van *Eirenis modestus* was opvallend dat juveniele exemplaren een volledig masker hebben, maar dat naarmate het dier volwassen wordt het masker geheel of vrijwel geheel verdwijnt.

Op de laatste dag vonden we in de omgeving van het binnenmeer een boomkikker (*Hyla arborea*) die qua tekening en kleur afweek van wat ons over deze soort bekend is. Deze boomkikker was bruin van kleur met een niet doorlopende streep op de zijkant van het lichaam, zoals normaal gesproken bij *Hyla arborea* het geval is. De streep begon bij de kop maar liep door tot ongeveer halverwege het lichaam. Mogelijk betreft het hier de Turkse boomkikker (*Hyla savignyi*).

Er zijn tijdens de reis ook soorten niet waargenomen, namelijk *Bufo bufo* (Gewone pad), *Podarcis erhardii* (Egeïsche muurhagedis); *Podarcis taurica* (Taurische hagedis); *Elaphe situla* (luipaardslang) en *Telescopus fallax* (katslang). Van de slangen is met zekerheid bekend dat ze op Lesbos voorko-

Laudakia stellio. Kustgebied ten westen van Skala Sikamineas, 2 mei (dag 5).

Mauremys rivulata. Inland lake ten westen van Kalloni, 3 mei (dag 6).

men. Voor de katslang zaten de omstandigheden 's avonds en 's nachts niet mee. Met de luipaardslang moet je echt geluk hebben.

Van de niet waargenomen hagedissen bestaat geen zekerheid dat ze op Lesbos voorkomen. Alle getoonde foto's hebben betrekking op de Slangenooaghagedis (*Ophisops elegans*).

De gewone pad zou kunnen voorkomen. Opvallend was wel dat alle padden, die wij vonden de groene pad (*Bufo viridis*) betrof. Sommige exemplaren leken door modder/grond op hun lichaam en de rustige gesteldheid erg op een gewone pad.

Wat betreft *Mesobuthus gibbosus* was opvallend dat dit dier geen voorkeur heeft voor een bepaald biotoop. We hebben hem gevonden in laagvlaktes (inclusief wetlands), in berggebied en bosachtige omgevingen, in alle gevallen onder stenen met daaronder droog zand en/of droge of zeer vochtige klei.

De *Scolopendra cingulata* die wij vonden waren allemaal fors van afmeting. Het ging om exemplaren van tussen de 10 en 14 cm.

Wat betreft de waterschildpadden viel de overvloed aan *Mauremys rivulata* op. Tevens is opmerkelijk dat in deze overvloed slechts één *Emys orbicularis* met zekerheid kon worden gedetermineerd.

Westelijk van Kalloni, 4 mei 2006 (dag 7)

Summary

Amphibians, reptiles and invertebrates on Lesbos (Greece), April 28th–May 5th, 2006

The authors joined a herpetological journey to the Greek island of Lesbos close to the Turkish mainland. The group counted nine members and was travelling by van. The island of Lesbos is about 70 km long and about 45 km wide and is inhabited by about 80.000 people. The island is more or less mountainous (max. 970 m above sealevel). Pine, oak and scrub are common as well as more than 10 million olivetrees. Tourism, fishing, small scale farming and goat and sheepkeeping are the main source of income.

The group visited a large part of the island on which wetlands, small rivers and small pools can be found. The searching was rather intensive and took about 10 hours a day. In total 19 species of reptiles and 5 species of amphibians are found. The search for invertebrates was limited to scorpions (only 1 species was found on Lesbos), some spiders (one of them the European 'redback') and centipedes.

A list of observed species is found on page 10.

Kleinaziatische adder (*Vipera xanthina*), omgeving inland lake ten westen van Kalloni, 4 mei (dag 7).

LITERATUUR

SMEDT, JOHAN DE, 2001: The vipers of Europe: 283-292;

NICHOLAS, ARNOLD & OVENDEN, DENYS, 2004: field guide of Reptiles & Amphibians (Britain & Europe)